FORSLAG TIL AFGØRELSE FRA GENERALADVOKAT JOSÉ LUIS DA CRUZ VILAÇA
fremsat den 7. oktober 1986 *

Høje Domstol.

1. Belgiens cour de cassation har i henhold til artikel 3, stk. 1, i protokollen af 3. juni 1971 vedrørende Domstolens fortolkning af konventionen af 27. september 1968 om retternes kompetence og om fuldbyrdelse af retsafgørelser i borgerlige sager, herunder handelssager (EFT L 299 af 31.12.1972, s. 32) (herefter benævnt konventionen), anmodet Domstolen om en fortolkning af konventionens artikel 17; dette er sket inden for rammerne af en sag om opfyldelsen af en kontrakt indeholdende en værnetingsklausul, hvorefter en bestemt domstol i en af parternes hjemstat er kompetent.

Ifølge sagens akter ligger følgende faktiske omstændigheder til grund for tvisten i hovedsagen.

2. De to selskaber SpA Iveco Fiat, med hjemsted i Torino (Italien), og Van Hool NV, med hjemsted i Koningshooikt-Lier (Belgien), indgik den 28. december 1956 en kontrakt for et år, med virkning fra den 1. januar 1957, hvorefter førstnævnte selskab indrømmede Van Hool eneret til for Benelux-området at montere eller sælge bestemte motorkøretøjer og reservedele af mærket Fiat.

Den 1. januar 1958 indgik parterne endnu en kontrakt, hvorved samarbejdet udstraktes til at omfatte endnu en køretøjskategori af mærket Fiat. Van Hool's stilling i dette kontraktsforhold blev senere, ved kontrakt af 30. december 1961, overtaget af et nyt selskab, PVBA Catrabel, idet Van Hool dog fortsat skulle varetage de øvrige enerettigheder i henhold til kontrakten af december 1956.

Både kontrakten af 1956 (art. 10) og kontrakten af 1958 (art. 18) [1] indeholdt en værnetingsaftale, hvorefter Tribunale di Torino havde enekompetence til at afgøre tvister i forbindelse med anvendelsen af kontrakterne.

Desuden — og dette gav anledning til problemet — bestemtes det i artikel 9 i kontrakten af 1956, at der ved dens forlængelse efter 31. december 1957, skulle »gives skriftlig bekræftelse af selskabet Fiat«; en tilsvarende klausul indeholdtes i artikel 16 i kontrakten af 1. januar 1958 om fastlæggelsen af den koncession, der senere indrømmedes Catrabel.

Ved senere skrivelser meddelte Fiat Van Hool etårige forlængelser af kontrakten af 1956, den første indtil 31. december 1958, og den sidste indtil 31. december 1961.

Fra 1962 gav Iveco Fiat ikke længere skriftlig bekræftelse på den årlige forlængelse af den indgåede kontrakt. Begge selskaber opretholdt dog forretningsforbindelser indtil udgangen af 1981, efter det

* Oversat fra portugisisk.

1 — Dette gjaldt også den i 1961 indgåede kontrakt med Catrabel (art. 14).

oplyste inden for rammerne af den oprindelige kontrakt.

Da der senere indtrådte uoverensstemmelser, afbrød Iveco Fiat imidlertid forretningsforbindelserne med Van Hool med virkning fra den 1. januar 1982.

Denne ensidige afbrydelse af forretningsforholdet medførte, at Van Hool anlagde sag mod Iveco Fiat ved tribunal de commerce de Malines (Belgien). Sagsøgte gjorde gældende, at retten var inkompetent, da værnetingsklausulen, hvorefter Tribunale di Torino var kompetent, måtte finde anvendelse på de kontraktsforhold, der var opretholdt mellem parterne efter den 31. december 1961, det sidste år, hvor kontrakten blev skriftligt forlænget af Iveco Fiat. Tribunal de Commerce de Malinces anså sig imidlertid for kompetent til at påkende sagen, fordi betingelserne i konventionens artikel 17, stk. 1, om gyldigheden af værnetingsaftaler ikke var opfyldt. Denne afgørelse blev senere stadfæstet af cour d'appel, Antwerpen, hvis afgørelse Iveco Fiat indbragte for cour de cassation.

Cour de cassation har herefter udsat sagen på Domstolens præjudicielle afgørelse af følgende spørgsmål:

»Er det for at opfylde artikel 17 i konventionen af 27. september 1968 tilstrækkeligt, at der foreligger en skriftlig aftale, som indeholder en værnetingsklausul, når henses til, at aftalen, skønt den var udløbet, og kravet om, at den kun kunne forlænges ved skriftlig aftale, ikke var opfyldt, fortsat dannede retsgrundlag for parternes videreførelse af kontraktsforholdet?«

3. Konventionens artikel 17, stk. 1, bestemmer, at »såfremt parterne... har vedtaget, at en ret eller retterne i en kontraherende stat skal være kompetente til at påkende allerede opståede tvister eller fremtidige tvister i anledning af et bestemt retsforhold, er alene denne ret eller retterne i den pågældende stat kompetente«.

Artiklen bestemmer dog, at en aftale om retternes kompetence skal være indgået *skriftligt* eller med *skriftlig bekræftelse.*

Sådanne formkrav er naturligvis oprindelig, som anført i Jenard-rapporten om konventionen (EFT C 59 af 5.3.1979, s. 1), fastsat ud fra det uomgængelige »hensyn til retssikkerheden«.

Domstolen har i sin praksis gentagne gange haft lejlighed til klart at fastslå grundene til og rækkevidden af førnævnte krav. Herefter har de i artikel 17 fastsatte betingelser for gyldigheden af værnetingsaftaler til formål at sikre, at parternes vedtagelse af en klausul, der i øvrigt fraviger de almindelige regler om fastlæggelse af retternes kompetence, faktisk gennemføres og udtrykkes klart og præcist [2].

Ifølge generaladvokat Capotorti (forslag til afgørelse i sagen Estasis Salotti, Sml. 1976, s. 1845), kræves der »en egentlig viljesoverensstemmelse hos kontrahenterne om værnetingsaftalen«.

2 — Estasis Salotti mod RÜWA, sag 24/76, Sml. 1976, s. 1831; Segoura mod Bonakdarian, sag 25/76, Sml. 1976, s. 1851; Porta Leasing mod Prestige International, sag 784/79, Sml. 1980, s. 1517; Gerling mod Amministrazione del Tesoro dello Stato, sag 201/82, Sml. 1983, s. 2503; Tilly Russ mod Nova, sag 71/83, Sml. 1984, s 2417; sag 221/84, Berghoefer mod ASA, dom af 11. juli 1985 Sml. s. 2699

Domstolen har derfor stedse fastslået, at de i artikel 17 fastsatte gyldighedsbetingelser for værnetingsaftaler »skal fortolkes snævert«.

Det er klart, hvilket også anføres i Jenard-rapporten, at konventionens ophavsmænd tilsigtede at undgå de hindringer for »handelsbrug«, som kan fremkaldes ved kravet om en »overdreven formalisme«.

Det kan derfor antages, at artikel 17 er resultatet af et kompromis mellem kravene om *retssikkerhed* og *handelsmæssig fleksibilitet*, hvilket indebærer, at en simpel *skriftlig bekræftelse* af en mundtlig aftale må anses for gyldig.

I betragtning af konventionens opbygning mener jeg imidlertid ikke, at kravene indbyrdes kan tillægges lige stor betydning. Det fremgår af Domstolens praksis, at der ved *afvejningen* mellem retssikkerheden og fleksibiliteten skal gives førstnævnte princip forrang, idet det kan anføres, at nødvendigheden af hurtighed og sikkerhed i afviklingen af handelsforhold ikke kan begrunde, at man accepterer tvivl eller tvetydigheder med hensyn til parterens aftale om vedtagelsen af en værnetingsklausul, der fraviger de almindelige kompetencefastsættelseskriterier i konventionens artikler 2, 5 og 6. »Kravet om skriftlighed skal altså kort sagt gøre kontrahenterne opmærksomme på den risiko, en værnetingsklausul er forbundet med« (generaladvokat Mancinis forslag til afgørelse i sag 201/82, Gerling mod Amministrazione del Tesoro, Sml. 1983, s. 2521).

Det kan derfor anføres, at Domstolen står over for et problem med lineær programmering, hvor den ene variable faktor — retssikkerheden — skal *maksimeres* inden for forskellige parametre, der udgøres af ønskerne om at sikre handelsforholds normale gennemførelse, sædvanlig handelsskik og princippet om redelighed.

Jeg mener, at dette er meningen med artikel 17, i lyset af dens nugældende affattelse, selv om den eventuelt kan fortolkes anderledes, når dens nye affattelse, der følger af konventionen af 9. oktober 1978 om kongeriget Danmarks, Irlands og Det forenede kongerige Storbritanniens og Nordirlands tiltrædelse af konventionen af 1968, træder i kraft. Ifølge denne nye affattelse kan en aftale om retternes kompetence, der er indgået »skriftligt« eller »mundtligt med skriftlig bekræftelse«, inden for international handel indgåes »i en form, der er anerkendt af sædvanen på dette område, og som parterne har eller burde have kendskab til«.

I denne sammenhæng kan der måske foretages et modsat ræsonnement, idet man således anerkender de med handelsskik forbundne hensyn og krav som den væsentligste variable faktor, der må *begrænses* ved handelsforholds gennemførelse ud fra nødvendigheden af at sikre parterne en passende retssikkerhed.

Så længe den nye affattelse endnu ikke er trådt i kraft, forekommer det mig overilet at foretage en sådan kursændring.

Desuden forekommer det mig, at den foreslåede løsning bedst svarer til en fortolkning, der, i overensstemmelse med Domsto-

lens praksis [3], tager hensyn til konventionens *opbygning* og *formål*.

Jeg mener, at en skriftlig bekræftelse af en mundtlig aftale udtrykker det væsentligste i konventionens artikel 17 med hensyn til fleksibiliteten i handelsforhold, for så vidt angår aftaler om forlængelse af værnetingsaftaler, idet man må stille meget strenge krav til beviset for eksistensen af en faktisk viljesoverensstemmelse mellem parterne.

4. Domstolen har i den anførte praksis flere gange defineret de betingelser, som ifølge konventionens artikel 17 gælder for gyldigheden af værnetingsaftaler.

En væsentlig omstændighed adskiller imidlertid denne sag fra hine tidligere, hvori der afsagdes domme om værnetingsaftaler; denne omstændighed rejser et nyt spørgsmål, der endnu ikke er afgjort.

Det af cour de cassation forelagte spørgsmål vedrører nemlig — uanset hvorledes det er formuleret — problemet, om en værnetingsklausul i en udløben skriftlig aftale, som — uanset det modsatte var aftalt — ikke er blevet skriftlig forlænget, er i overensstemmelse med artikel 17, når parterne ikke desto mindre fortsat opretholder normale forretningsforbindelser.

Det opstår derfor et problem om den *tidsmæssige gyldighed* af den aftale, der indeholder værnetingsklausulen; dette problem er ikke afgjort i nogen af de tidligere sager.

Disse drejede sig om dokumenter, der ikke rejste nogen problemer om eventuelle klausuler, der begrænsede aftalens tidsmæssige gyldighed.

Hvorledes skal man herefter i forbindelse med det forelagte spørgsmål anvende de tidligere fastlagte principper?

5. Det er i den *foreliggende sag* ubestrideligt, at parterne i den oprindelige skriftlige aftale — uden at der bestod risiko for at den skulle forblive ubemærket — indføjede en værnetingsklausul, der klart opfyldte formkravene i konventionens artikel 17.

Selv om denne oprindelige kontrakt hverken indeholdt nogen bestemmelse om sin gyldighed i tid eller blev skriftligt forlænget inden for de fastsatte frister, har den aldrig givet anledning til problemer.

Situationen ville have været en ganske anden, såfremt kontrakten ikke havde indeholdt en klausul om skriftlig forlængelse; dvs. hvis den ikke indeholdt noget om stiltiende forlængelse eller intet udsagde om den form, hvorunder en sådan forlængelse skulle ske.

Den ville end ikke kunne give anledning til problemer om de tvister, der kunne opstå under kontraktens oprindelige gyldighedsperiode eller under den periode, der var omfattet af skriftlige forlængelser.

Men dette er ikke sagens genstand; gyldigheden af værnetingsklausulen blev først et problem, da forretningsforbindelserne mellem parterne blev afbrudt tyve år efter

3 — Sag 201/82, Gerling mod Amministrazione del Tesoro, Sml. 1983, s. 2515.

den seneste skriftlige forlængelse af kontrakten.

Der består derfor ingen tvivl om *eksistensen* af en gyldigt indgået værnetingsklausul mellem parterne; tvivlen vedrører dens *gyldighed* på det tidspunkt, hvor en af parterne vil påberåbe sig den for retten.

Selv om der imidlertid skulle opstå et problem efter afbrydelsen af kontraktsforholdet (gennem afbrydelse under kontraktens gyldighedsperiode, udløb inden for den aftalte frist eller af anden årsag), men inden for rammerne af en tvist om opfyldelsen af den oprindelige kontrakt, er der i princippet ingen særlige vanskeligheder at overkomme. I så fald ville spørgsmålet om den kompetente ret naturligvis være dækket af en værnetingsklausul (såfremt den er gyldig i. h. t. artikel 17), som parterne udtrykkeligt havde vedtaget skulle finde anvendelse på alle de tvister, der kunne opstå om opfyldelsen af den aftale, der indeholder klausulen. Klausulen overlever således naturligvis kontrakten; sagt med andre ord ledsager den denne *post mortem*. Det drejer sig om et tænkt tilfælde, som endog kan opstå i denne sag. Jeg mener dog ikke, at det er nødvendigt at tage stilling hertil ved besvarelsen af spørgsmålene fra cour de cassation, da problemet er uomtvistet, og Domstolen derfor kan gå ud fra, at spørgsmålet fra den belgiske ret kun vedrører tvister, der er opstået efter udløbet af den skriftlige kontrakt.

Det, som især kendetegner denne sag, er utvivlsomt den lange periode, der er forløbet mellem den seneste skriftlige forlængelse af den oprindelige kontrakt, hvorunder parterne fortsat har opretholdt forretningsforbindelserne »inden for rammerne« af kontrakten.

Problemet bliver endnu mere indviklet, når der — som i denne sag — langt fra er enighed mellem procesdeltagerne om betydningen eller arten af disse forbindelser.

Cour de cassation har i sin anmodning om præjudiciel afgørelse anført, at den oprindelige kontrakt »fortsat har udgjort *retsgrundlaget* for de opretholdte forbindelser mellem parterne«[4], men denne formulering er — navnlig i denne sammenhæng, hvor det i det samme præjudicielle spørgsmål konstateres, at kontraktens gyldighedsperiode er udløbet — ikke entydig og kan udlægges på flere måder.

Iveco Fiat har i sine skriftlige indlæg anført, at »forretningsforbindelserne mellem parterne *fortsat var reguleret*[4] ved den nævnte samarbejdsaftale«, mens Van Hool har anført, at fra den 31. december 1961 bestod der mellem parterne et »*faktisk* samarbejde«, som på forskellige punkter fraveg de skriftlige aftaler i de oprindelige kontrakter (m. h. t. koncessionsområdet, bestemmelsen om en årlig mindstekøbskvota, prisfastsættelse og betalingsformer).

Begge parter søger naturligvis at befæste deres positioner ved at påberåbe sig faktiske omstændigheder og dokumenter fra den »grå« periode fra udgangen af 1958 indtil udgangen af 1981. Iveco Fiat har således påberåbt sig en skrivelse af 5. november 1968, et dokument af 20. november 1968 og en skrivelse af 7. september 1983 rettet til de af tribunal de commerce de Malines udpegede sagkyndige, alle hidrørende fra Van Hool, samt til de kontrakter med Catrabel, som forblev i kraft indtil 1981. Van Hool

4 — Min fremhævning.

har påberåbt sig en skrivelse fra Iveco Fiat af 27. marts 1964.

6. Domstolen kan ikke sætte sig i den nationale rets sted og — på grundlag af de faktiske omstændigheder og parternes adfærd — tage stilling til den retligt slørede periode mellem den seneste skriftlige forlængelse af den oprindelige kontrakt og indtil afbrydelsen af det mangeårige forretningsforhold mellem parterne.

End mindre kan Domstolen tage stilling til det generelle spørgsmål om gyldigheden af den oprindelige kontrakt efter den seneste skriftlige forlængelse, ligesom den heller ikke kan udtale sig om de betingelser, hvorunder kontrakten blev eller ikke blev gyldigt indgået.

Som Det forenede Kongeriges regering og Kommissionen med føje har fremført i deres skriftlige indlæg, falder disse spørgsmål uden for anvendelsesområdet for artikel 17 og kan derfor ikke besvares gennem en fortolkning. Spørgsmålene må afgøres af den nationale ret ud fra de nationale lovkonfliktregler om kontraktforhold.

Domstolen kan ud fra den faktiske situation fortolke artikel 17 m. h. t. denne bestemmelses anvendelsesområde, især m. h. t. formkravene ved værnetingsaftaler, hvilket gør det muligt at træffe afgørelse om gyldigheden af sådanne aftaler — og ingen andre — i lyset af disse krav.

Men tingene må gives deres rette plads; på grund af særegenhederne ved de i artikel 17 fastsatte formskrifter for værnetingsaftaler, må man ved afgørelsen om deres gyldighed undersøge dem i lyset af de øvrige bestemmelser i de kontrakter, hvori de er indeholdt.

Sådanne værnetingsaftalers skæbne er derfor ikke nødvendigvis forbundet med den skæbne, der overgår de kontrakter, hvori de er indeholdt. Dette følger af Domstolens faste praksis på området.

Jeg skal derfor ikke gå så vidt som Det forenede Kongeriges regering synes at gøre på et bestemt punkt i sine skriftlige indlæg; man kan ikke gøre en værnetingsaftales tidsmæssige gyldighed afhængig af den fortsatte opretholdelse af den kontrakt, som den er indeholdt i, og gå ud fra, at dette spørgsmål alene kan afgøres efter gældende national ret.

Den kompetente ret kan for eksempel fastslå, at den oprindelige kontrakt efter den seneste forlængelse fortsat er gyldig som »retsgrundlag« for forretningsforholdet mellem parterne; dette betyder dog ikke, at det heraf *nødvendigvis* må udledes, at værnetingsklausulen fortsat opfylder betingelserne i artikel 17, således som de er blevet fortolket af Domstolen.

Når henses til konventionens egenart, som en konvention der er baseret på princippet om direkte kompetence, må dens bestemmelser som regel fortolkes selvstændigt i lyset af dens opbygning og sammenhæng. Som generaladvokat Capotorti allerede bemærkede i sit forslag til afgørelse i sagerne Estasis Salotti og Segoura (Sml. 1976, s. 1845 og 1867), er dette et krav om ensartet anvendelse af konventionen i de forskellige kontraherende stater og angår

dermed ligebehandlingen af Fællesskabernes retsundergivne ved de nationale domstole.

Problemet om en værnetingsaftales overensstemmelse med formkravene i konventionens artikel 17 er derfor »i sidste instans et spørgsmål om fællesskabsretten, som Domstolen skal afgøre« (forslag til afgørelse fra generaladvokat Sir Gordon Slynn i sagen Tilly Russ, Sml. 1984, s. 2438), og som skal løses i overensstemmelse med kravene om en fællesskabsretlig fortolkning.

7. Inden jeg foretager en sammenfatning, skal jeg hurtigt gennemgå de væsentligste momenter i den foreliggende sag, som gengivet i det præjudicielle spørgsmål fra den belgiske ret.

To virksomheder, med hjemsted i to af Fællesskabets medlemsstater, indgik i slutningen af 1956 en skriftlig kontrakt med en gyldighedsperiode på et år, der indeholdt en klausul om skriftlig forlængelse og en værnetingsaftale.

Den seneste skriftlige forlængelse fandt sted i 1961, men parterne opretholdt dog fortsat normale forretningsforbindelser *på grundlag af eller inden for rammerne* (også selv om der tilsyneladende blev foretaget ændringer) af den tidligere indgåede kontrakt, indtil en af parterne i 1981 besluttede at afbryde forholdet, hvorefter den anden part anlagde sag.

8. Denne redegørelse for de væsentligste faktiske omstændigheder, som fremgår af sagens akter (og især af cour de cassations afgørelse) lader, som sagt, bestå usikkerhed på forskellige punkter vedrørende den faktiske situation. Tillad mig dog på grundlag af mine betragtninger at opstille to tænkte tilfælde og deraf at drage to symmetriske konklusioner.

Første tilfælde: den kompetente ret har antaget, at den oprindelige kontrakt er retligt gyldig og stadig i kraft, skønt den ikke er blevet skriftligt forlænget; således må man forstå henvisningen til, at den fortsat har udgjort »retsgrundlaget« for kontraktsforholdet mellem parterne.

Dette tilfælde foreligger for eksempel som Kommissionen har fremført i sine bemærkninger, når de nationale retsforskrifter, der finder anvendelse, anerkender gyldigheden af en simpel mundtlig ophævelse af den oprindelige skriftlige forlængelsesklausul, og når parterne efterfølgende har forlænget eller fortsat den oprindelige kontrakt, enten mundtligt eller stiltiende. Som Kommissionen har indrømmet, kan Domstolen i så fald uden videre tillægge værnetingsklausulen i den oprindelige kontrakt fuld gyldighed. Jeg ville gøre dette, ligesom Kommissionen, i anerkendelse af de krav, der er forbundet med fleksibiliteten i handelsforhold, og også fordi den mundtlige forlængelse, der vedrører hele den skriftlige kontrakt, omfatter samtlige bestemmelser, hvilket er uomtvistet mellem parterne. Også ved en skriftlig forlængelse ville de samme virkninger indtræde, uden at en udtrykkelig særlig bekræftelse af værnetingsklausulen ville være nødvendig.

Jeg mener dog, at dette ganske vist er det første synspunkt, som må tages i betragtning ved besvarelsen af det præjudicielle spørgsmål, men ikke det eneste og derfor måske heller ikke det afgørende.

Man må nemlig tage hensyn til følgende — i denne sag beviste eller kun mulige — omstændigheder, der foruden den rent retlige bedømmelse af situationen må tages i betragtning. Den oprindelige kontrakt blev ikke forlænget skriftligt efter et bestemt tidspunkt. Mellem den seneste skriftlige forlængelse og afbrydelsen af forretningsforholdet, som parterne havde opretholdt, lå et langt tidsrum på tyve år. Det er ikke klart, om parterne i dette tidsrum henviste til den oprindelige kontrakt, om dennes bestemmelser udtrykkeligt blev påberåbt af parterne eller under retstvister, eller om kontrakten fortsat kun var et ubestemt og generelt holdepunkt; såfremt man lægger parternes forklaringer til grund, kan der mellem dem have været enighed (mundtlig eller skriftlig? Og med hvilken virkning?) om at afløse kravet om skriftlig forlængelse med en ordning med stiltiende forlængelse. Der kan i hele perioden, uden at det nøje kunne erkendes, i en eller anden form (skriftlig eller mundtlig, udtrykkelig eller stiltiende) være foretaget forskellige ændringer af de skriftligt aftalte kontraktsbetingelser.

Det vil sige, at der foreligger omstændigheder, hvorunder der — selv ved retlig vished om den fortsatte opretholdelse af den oprindelige kontrakt — kan opstå usikkerhed om den måde, hvorpå kontrakten fortsat udgør »retsgrundlaget« for forholdet mellem parterne.

Under sådanne omstændigheder udgør værnetingsklausulens formulering, trods sin oprindelige ordlyd, ikke en tilstrækkelig bevisgaranti for en i henhold til konventionen virksom overenskomst mellem parterne. Det bemærkes, at man ved de undersøgte betingelser står over for et dobbelt krav til retssikkerheden: kravet i konventionens artikel 17 om en »skriftlig aftale eller... en mundtlig aftale, der er skriftligt bekræftet«, der ifølge Domstolens praksis skal fortolkes snævert, og kravet i den mellem sagsøgeren og sagsøgte i hovedsagen indgåede kontrakt, der angår den skriftlige bekræftelse af forlængelsen. Hvorledes skal man under disse omstændigheder undgå at være særdeles streng ved bedømmelsen af, om der foreligger formkrav for gyldigheden af værnetingsklausulen.

Andet tilfælde: Den oprindelige kontrakt antages i henhold til de gældende nationale retsforskrifter ikke at være gyldig og ude af kraft (og kan således ikke gøres gældende over for nogen af parterne), men udgør imidlertid fortsat de retlige rammer for forretningsforholdet mellem parterne, således at man — såfremt national ret tillader det — for eksempel kan sige, at parterne har anset den for at udgøre et kompleks af generelle betingelser, der regulerer deres løbende forretningsforbindelser, og som de lader gælde for alle de mundtlige aftaler, som de indgår.

Henviser parterne herefter rent faktisk til denne klausul, idet de påberåber sig den indenretligt eller udenretligt, og idet de overholder dens bestemmelser, som de fra først af har aftalt frivilligt, bevidst og skriftligt, således at de ikke for alvor kan påberåbe sig deres ukendskab, så strider det mod princippet om *redelighed*, såfremt en af parterne skulle kunne påberåbe sig kravene i artikel 17 for at unddrage sig anvendelsen af en værnetingsklausul (for så vidt angår anvendelsen af princippet om redelighed på dette område, henviser jeg til den ovennævnte retspraksis).

En radikal variant af dette andet tænkte tilfælde ville foreligge, såfremt det i henhold

til de nationale retsforskrifter, således som de fortolkes af retten og anvendes i det konkrete tilfælde, måtte udelukkes, at kontrakten er gyldig efter udløbet af den seneste skriftlige forlængelse.

Domstolen ville i så fald stå over for en ganske anden kontrakt end den tidligere, indgået på grundlag af mundtlig eller stiltiende aftale, omfattet eller ikke omfattet af national ret, men som under alle omstændigheder ikke kan opfylde betingelserne i konventionens artikel 17 (også selv om bestemmelserne i begge aftaler indholdsmæssigt er overensstemmende), fordi den ikke er indgået i skriftlig form.

I modsat fald løber man faren for (dette gælder i øvrigt også for det første tilfælde) at en blot stiltiende henvisning til en tidligere indgået (og i dette tilfælde udløbet) skriftlig aftale anerkendes som gyldig efter artikel 17, hvilket Domstolens praksis allerede har udelukket, ganske vist i en anden sammenhæng (jfr. dommen i Salotti-sagen, Sml. 1976, s. 1842).

9. Sammenfattende skal jeg derfor foreslå Domstolen at besvare det af Belgiens cour de cassation forelagte præjudicielle spørgsmål således:

»En værnetingsaftale i en skriftlig kontrakt, som er udløbet, fordi den i en af dens bestemmelser indeholdte betingelse om, at kontrakten kun kan forlænges skriftligt, ikke var opfyldt, men som dog fortsat har tjent som retsgrundlag for forholdet mellem parterne, opfylder under følgende betingelser kravene i artikel 17, stk. 1, i Bruxelles-konventionen af 1968:

— Den oprindelige kontrakt har beholdt sin gyldighed efter gældende national ret, skønt den ikke er blevet skriftlig forlænget, og parternes adfærd giver ikke grundlag for at antage, at de ikke længere betragter den som referenceramme for deres forretningsforbindelser, således at de har ødelagt eller alvorligt begrænset de oprindelig eksisterende garantier, hvorefter begge parter ville opretholde deres enighed om værnetingsklausulen.

— Den oprindelige kontrakt har faktisk, skønt den efter gældende national ret skal anses for udløbet — fortsat udgjort et kompleks af generelle betingelser og den retlige referenceramme for parterne i deres løbende forretningsforbindelser, således at begge parterne tilsidesætter princippet om redelighed, såfremt de modsætter sig anvendelsen af værnetingsklausulen.«